

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Тыва
"Управление образования" администрации городского округа города
Ак-Довурак
МБОУ СОШ №3 г. Ак-Довурака

РАССМОТРЕНО

СОГЛАСОВАНО

УТВЕРЖДЕНО

Руководитель ШМО

Зам.директора по УВР

Директор школы

Кара-Сал С.Г.

Сарылгар Ч.Б.

Комышкуну М.Б.

Протокол №1 от «25»
августа 2023 г.

Протокол № 4 от «25»
августа 2023 г.

Приказ №193/1 от «26»
августа 2023 г.

РАБОЧАЯ
ПРОГРАММА

учебного предмета

«Родная (тувинская) литература»

для 8 «в» класса основного общего образования

на 2023-2024 учебный год

Составитель: Кужугет Айслу Байыровна,
учитель родного (тувинского) языка и литературы

г. Ак-Довурак-2023

ЧИЖЕК КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН²

8 класс

Блок	Тема	Шак, ай- хүнү	Өөреникчилерниң күүседир уjurлуг кол-колажыл-чорудулгазы
Кирилде	Чогаал дугайында сөс	1	Кижиниң иштики делегейин база долгандыр делегейни шинчилээриниң уран аргазы – чечен чогаал, ол уран чүүлдүң бир хевири дээрзин илередири. Чечен чогаалдың кижиниң мөзү-шынарының, эстетиктиг көрүжүнүң хевирлеттинеринге, угаан-бодалының делгемчииринге салдарын билири. Уран сөстүң мөзү-шынар, эстетиктиг көрүш, угаан-бодал сайзырадыр күштүгталаларын билири. Ниитилелдиң болгаш чогаалчының чогаадыкчы көрүжүнүң аразында харылзаалыын тодарадыры
Тандым турда, таңдаш-ла мен			
Поэзия	Сарыг-оол С. А. «Улуг-Хемим» Чогаал теориязы:	4	Чогаалдың темазын болгаш идеязын тодарадыры. Лириктиг маадырның омур-хевири болгаш Улуг-Хемниң чурумалын көргүскениниң онзагайын сайгарып ажылдаары, оларның чогаал идеязын илередиринге салдарын тодарадыры. Шүлүглелдиң композициязы-биле ажылдаары. Лириктиг маадыр болгаш хем чурумалын өске чогаалчыларның ажылдарын деңней сайгарып ажылдап билири. Чогаалчының ажылдарында төрөөн чериниң төөгүзү, сайзыралы-биле холбаалыг

	шүлүглел		онзагайын тодарадыры. Өөрөнгөн литература теориялык терминер, билиишкиннерни билири. Чогаалды шээжи-биле аянныг номчууру
	Кюнзегеш Ю. Ш. «Дыт»	2	Дылдың чурумалдыг аргала-рының чогаалга салдарын тодаратпышаан, чогаал сайгарылгазын күүседире. Кижин биле бойдустун быжыг харылзаалыын, шүлүктүн философчу утказын билири. Лириктиг маадырның оурунга, ооң бот-хуунуң иштики чугаазынга үнелел бээри. Бодунуң билип турары-биле, мөзү-шынар, чарашты хүлээп алыр дугайында айтырыгларны сөзүглелден бадыткалдыг чижектерлиг илередип билири
	Кюнзегеш Ю.Ш. «Чөөн чүктүн кижизи мен»	2	«Чөөн чүк» деп билиишкинниң делгем утказын чогаалчының ажыглаанын тодарадып билири. Символиктиг оуруларның ужур-утказын илередире. Шүлүктүн темазы болгаш идеязын тодарадырынга шүлүктүн бижиттинген аянының онзагайын, дылдың чурумалдыг аргаларының салдарлыын билири. Чогаалды шээжи-биле аянныг номчууру
Проза	Доржу М. Б. «Даг эзире»	1	Амыдыралдың үнезин илереткениниң онзагайын, чогаалда көдүртүнгөн чидиг айтырыгны чогаал сөзүглелинге даянып тодарадып билири. Новелланың темазын болгаш идеялиг ужур-утказын тодарадыры. Маадырларның, ачаның болгаш эзирниң оуру-хевирлерин чергелештир сайгарып билири. Символиктиг оуруларның ужур-утказын тодарадып билири. Улугларның өөредиглиг чагыгларын сактып ап, хүлээп билири. Тыва литературада новелла жанрының сайзыралынга чогаалчының үлүүн илередип билири
Поэзия	Сүрүн-оол С. С. «Ырла, Хемчик»	2	Чогаалды аянныг номчууру. Шүлүктүн темазы болгаш идеязын тодарадырынга авторнуң оурунуң салдарын тодарадып билири. Чогаалдың бижиттинген аянының онзагайын, дылдың чурумалдыг аргаларының идеялиг салдарлыын сайгарып билири
	Кенин-Лопсан М.Б. «Хүттүн ужары»	1	Шүлүктүн тургузуунуң онзагайын, уран чурумалдыг аргаларының дээштиин, идея ажыдарынга салдарлыын тодарадып билири. Лириктиг маадырның оурун база Хүт ужарының чылдың аңгы-аңгы үелеринде дылдың чурумалдыг аргалары-биле илереткенин тодарадып билири. Хүт чурумалын болгаш кижиниң иштики сеткилин деңнелгелиг сайгарып билири

Проза	Кудажы К-Э. К. «Таңды кежи»	4	<p>Чечен чугааның темазын болгаш идеязын, ооң композициязын, дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының онзагайын идея ажыдарынга ажыглаанын тодарадып, сайгарып билири.</p> <p>Чолдак-Кадай болгаш Көк-Кадай кырган-авайларның өөредиглиг чугааларының чогаалдың идеялиг утказын, темазын ажыдарынга салдарлыын тодарадып билири. Маадырларның иштики делегейин чогаал сөзүглелинге даянып, ажыдып билири. Чоннуң ёзу-чаңчылдарын шингээдип, амыдыралга ажыглап чоруурунга, дириг амытаннарга хумагалыг болурунга кижизиттинери. Чогаалга план тургузуп билири база план ёзугаар эдerti чугаалап билири</p>
	Байсалова З. С. «Тайга ээзи»	2	<p>Чогаалдың аас чогаал-биле харылзаалыын, үндезинниин тодарадып билири. Сөзүглел-биле ханы ажылдап өөренири. Чогаал темазынга даянып, ханы, сайгарылгалыг угаап боданып чаңчыгары, бодалдарын хостуг илередип билири. Чагыг сөске даянып, философчу угаап боданырын сайзырадыры, аас чугаага бодалды бадыткалдыг, чиге чугаалап өөрениринге чаңчыгары. Тоожукчу маадыр болгаш «эр сөс» деп билиишкинни деңнелгелиг тайылбырлап билири.</p> <p>Чогаалдың дылы, авторнуң стили болгаш дылдың чурумалдыг аргаларының онзагайын тодарадыры</p>
Поэзия	Намзырай З. А. «Дуруяалыг-Шөл»	1	<p>Шүлүктү аянынг номчууру. Шүлүк чогаалының онзагайын сайгарып чаңчыгары. Идеяны илередириниң аргаларын билири. Чогаалдарны деңней сайгарып өөрениринге чаңчыгары. Дылдың чурумалдыг аргаларының чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын сайгарып билири.</p> <p>Аңгы-аңгы чогаалчыларның бойдус темазынга бижиттинген чогаалдарын сайгарарынга идепкейлиг киржири</p>
Тараам турда, тодуг-ла мен			
Проза	КудажыК-Э. К. «Тараа»	3	<p>Чогаал адының, эпиграфтың идеялиг утка илередиринге салдарын сайгарып билири. Чогаал маадырларының аразында харылзаалар, чогаалда болуушкун, девискээр дугайында билигни шингээдип, бот-тускайлаң ажылдап билири. Суваңның овуру-хевири то-дарадып, ада кижизидилге дугайында чугаа тургузуп билири. Найырал темазын чырытканын илередири. Сөс-биле ажылдап өөрениринге чаңчыктырары. Чогаалга план тургузуп, долу азы шилилгелиг сайгарылга кылыры. Аас, бижимел ажылдарны күүседип чаңчыгары</p>

Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы	Неверов А. С. « <i>Аьштыг-чемниг Ташкент хоорай</i> »(6- гы класстан уланчызы)	1	Чогаалдың кижизидикчи сал-дарын тодарадып билири. Сөзүглелде кижилерниң шы- дамык, турум, быжыг туруштуг, харыысалгалыг аажы-чаңныг болурун чырытканын тодарадыры. Чогаалчы дугайында медээлер-биле бот-тускайлаң таныжып билири. Мишка Додоновтуң овор-хевиринге үнелел бээри
Поэзия	А.Үержаа «Ажыл»	2	Шүлүктүң идеялиг утказын тодарадып, тургузуунуң онзагайын, бижиттинген аянын болгаш дылдың уран чурумалдыг аргаларының ажыглалын илередип билири. Сөс, ооң утказының ханы, делгемин илередип билири. Чогаалдың кижизидикчи салдарын сөзүглелге даянып, тодарадып билири. Чогаалчы дугайында медээлер чыып, бот-тускайлаң ажылдап билири. Авторнуң көрүжү, авторнуң туружу деп билиишкин-биле ажылдап өөренири. Угаап- боданыышкынныг бижимел ажылды күүседип билири
Класстан дашкаар номчулга	Кудажы К-Э. К. «Кымыскаяк- тар»	1	Чогаалдың темазын болгаш идеязын тодарадыры. Дылдың чурумалдыг аргаларының чогаал идеязын илередиринге салдарлыын сайгарып билири
Кижичурттуг, куш уялыг			
Драматур- гия	Көк-оол В. Ш. «Самбажык»	5	В.Көк-оолдуң чогаадыкчы ажыл-херээ-биле таныжып, билип алыры. Чогаалда болуушкуннарның төөгүлүг үндезинниин тодарадып билири. Тывага аңгы демиселин, чоннуң коргуш чок маадырлыг чоруун шииде көргүскениниң онзагайын тодарадып билири. Маадырлар болгаш оларның иштики делегейи, улустуң аас чогаалы- биле харылзаалы деп билиишкиннерни сайгарып билири. Шиичогаалын рольдап номчуурунуң аянын шингээдип билири. Детальдарның, бойдус чурумалының чогаалдың идеялиг утказын көргүзеринге салдарын тодарадып билири. Шиичогаалыга хамаарышкан теориялыг терминер, билиишкиннерни билири. Чогаал маадырларына аас, бижимел үнелел берип билири. Чечен чогаалдың сөзүглелинге даянып, чогаалдың идеялиг утказын, чогаалчының чечен көрүүшкүнүн уран чүүлдүң өске хевирлери-биле холбаштырып сайгарып билири
	Сарыг-оол С.А.	3	Номчаан чогаалының утказын, дылының чеченин, өске чогаалдар-биле ылгалдыг болгаш дөмей талаларын билири. Чогаалды кезектерге чарып, план тургузуп билири.

	«Чечен биле Белекмаа» Чогаал теориязы. Шии дугайында билиг		Жанр талазы-биле онзагайын илередип, либретто деп билиишкинни тайылбырлап билири. Дылдың чурумалдыг арга-ларының чогаалда салдарлыын, улустуң аас чогаалы-биле холбаалыын сайгарып билири. Чогаалды рольдарга хуваажып, аянынг номчууру. Чогаалдың утказынга дүүштүр диалог болгаш монолог чугааны тургузуп билири. Тыва улустуң чаңчылдарын көргүскениниң кижизидикчи дээштиин илередири. P. Д. Кенденбильдин «Чечен биле Белекмаа» деп операзы-биле онлайн хевирге таныжары: vk.com/video-59838956_456239616
Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы	Шиллер Ф. И. « <i>Кара сагыш болгаш ынакшыл</i> »	1	Шиллерниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжары. Шииниң темазын, идеязын тодарадып билири. Чогаалдың сюжедин аас-биле дамчыдып билири (план ёзугаар долу азы шилилгелиг). Чогаал сюжединиң төөгү-биле харылзаалыын тодарадып, тыва чогаал-биле деңней сайгарып билири. Библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билири
Поэзия	А. Үержаа «Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы»	2	Авторнуң чогаадыкчы намдары-биле делгем таныжары. Чогаалдың аас чогаалы-биле холбаазын илередири. Кускуннуң символиктиг овурун чогаалда ажыглаанының онзагайын билири. Дылдың чурумалдыг аргаларының чогаалдың тема болгаш идея илередиринге салдарлыын сайгарып билири. Философчу уткалыг чогаалдың кол бодалын бадыткалдыг чижектерлиг илередип өөренири. Чогаалда көдүртүнген чидиг айтырыгны, чагыг бүрүзүнүң символиктиг утказын тодарадып билири. Чогаалчының хууда чогаадыкчы стилин бадыткалдыг чижектер-биле тодарадып билири
Класстан дашкаар номчулга	Өлчей-оол М. К. «Төлевир»	2	Чечен чугааның темазын болгаш идеязын тодарадыры. Чогаалда мөзү-шынарайтырыын көдүргени болгаш ону номчукчуга таныштырганының онзагайын сайгарып билири
Проза	М. Б. Ховалыг «Ыдыктаан тук» Чогаал теориязы. Барымдаалыг чогаалдар	3	Тоожунуң идеялиг утказының ханызын, темазының чугулазын илередип билири. Чогаалдың жанрының онзагайын бадыткалдыг чижектер-биле тодарадып билири. Чогаалды төөгүлүг хүннер-биле холбаштырып тайылбырлап билири. Ыдыктыг Далай-лама XIV башкының чагыгларын делгем угаап билири.

			Тыва литературада барымдаалыг чогаалдар-биле таныжылга
Класстан дашкаар номчулга	Дики Церинг «Мээң оглум Далай- лама»	2	Очулга чогаалдар-биле таныжылга. Кол маадырларның омур-хевиринге үнелел бээри. Делегейниң чоннарының мөзү-шынар кижизидилгезинге, иштики сагыш-сеткил хевирлээринге, делегей чергелиг чидиг айтырыглар: тайбың чорук, бойдус камгалалы дээш о.ө. XIV Далай-лама башкының салдарлыын тайылбырлап билири. Библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билири
Авай, авай, авайымны			
Поэзия	Сарыг-оол С.А. «Херээжен»	1	Чечен чугааның темазын болгаш идеязын тодарадыры. Авторнуң туружун, бодалын, сагыш-сеткилин тодарадып билири. Шүлүктүң тургузуунуң онзагайын тодарадыры, чоннуң ырызы бооп чоруурун билири. Аңгы-аңгы чечен чогаалдарда болгаш уран чүүлдүң өске хевирлеринде ава дугайында теманы чырыдып чоруурунуң чоок, онзагай талаларын илередип билири. Шүлүктү аяанныг номчууру, ырлап күүседире
Поэзия	Сарыг-оол С. А. «Авамның ынак оглу»	1	Шүлүктүң темазын болгаш идеязын тодарадыры. Орус, тыва чоннар аразында найырал темазын ажытканының, чогаалдың бижиттинген аянын, дылын бот-хуузунда азы демнежип сайгарып билири. Кол маадырларның омур-хевиринге үнелел бээри. Чогаалда портрет, детальдарның идеялиг утка илередиринге ужур-утказын илередип билири. Шүлүктүң композициязының онзагайын сайгарып билири. Шүлүктү шээжи-биле аяанныг номчууру
Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы	Пушкин А.С. «Тураскаал»	1	Лириктиг чогаалды сайгарып билири. Шүлүкчү болгаш шүлүк деп темага хамаарыштыр бодунуң бодалдарын илередип билири. <i>Шүлүкчүнүң туружусу, сөстүң күжү</i> болгаш <i>уран чечен чогаалдың дээштиши</i> деп би-лишкиннерни сайгарып билири. Тыва дылче очулгада дылдың чурумалдыг аргаларының тема болгаш идея илередиринге салдарлыын сайгарып билири
Проза	Танова Е.Т. «Иениң салым-хуузу» (тоожудан үзүндү)	3	Салым-чаяанныг херээжен чогаалчы Е.Т. Танованың чогаалдыкчы ажыл-херээ-биле таныжылга. Чогаалдың жанрын тодарадыры. Чогаалга план тургузуп билири, цитаталар ушта бижири. Тайылбырлыг номчулганы күүседире. «Талантылыг ада-ие – талантылыг ажы-төл» деп темалыг ажык чугаага киржилгелии. Эпистолярлыг жанр деп билишкин-биле таныжылга. Чечен чогаал болгаш уран

			чүүлдүн өске хевирлери деп теманы тодарадып билири
Поэзия	Даржай А.А. «Авамга чечээм» Боодал сонет	1	А.А. Даржайның тыва литературада үнүн тодарадып билири. Ава дугайында теманы чырытканының онзагайын илередип билири. Дылдын чурумалдыг аргаларының чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын сайгарып билири. Сонет жанрының чечен чогаалдың өске хевирлеринден ылгап билири. Чеченчогаалдың кижизидилгелиг салдарлыын бадыткалдыг чижектерлиг сайгарып билири
Проза	ДуюнгарМ. М. «Авамның тону»	2	Чогаалдың адының символиктиг ужур-утказын тайылбырлап билири. Мөзү-шынар болгаш ниитилелде социал теманы чырыдарынга чогаалдың онзагай талаларын илередип билири. Идейлиг утка илередиринге портрет, деталь болгаш дылының уран чурумалдыг аргаларының салдарын билири. Чогаалда ханы, философчу утканы шингээдири, сайгарып билири. Бодалдарын дыңнакчыга чедингир, дес-дараалашкак, билдингир, тода чугаалап билири
Поэзия	Намзырай З. А. «Авам мени манап орап»	1	Шүлүктүң темазын болгаш идеязын сөзүглелге даянып тодарадып билири, шүлүк чогаалын сайгарары. Өөренген чогаалдарының ниити болгаш ылгалдыг талалары, онзагайынга хамаарыштыр бот-тускайлаң түннел үндүрүп билири. Шүлүктү аянынг номчууру
Кижидилгелер чажындан			
Проза	Куулар Ч.Ч. «Шораан»	5	Мөзү-шынар болгаш ниитилелде социал теманы чырыдарынга авторнун үлүг-хуузун илередип, чогаал сөзүглелинге даянып, сайгарып билири. Тоожунун бижиттинген төөгүзүн, кол маадырның прототивиниң, ооң амыдырал-чуртталгазының дугайын билири. Маадырның иштики делегейин илередиринге детальдарның, бойдус чурумалының база өөредилгеге, чараш чүүлге хандыкшылының кижизидикчи салдарлыын тодарадып билири. Тыва чоннун амыдырал дугайында философчу бодалдарының тодарап кээрин билири. Сюжет болгаш композицияны сайгарып билири
	Чамыян К. Д. «Ханы дазыл»	4	Тоожунун сюжет болгаш композициязын сайгарып билири. Чогаалда көдүртүнген айтырыгга авторнун туружун илередип билири. Ниитилелде элээдилер болгаш ада-иелер аразында мөзү-шынар айтырыгларының чидиг талаларын илереткениниң чугулазын билип, боттарының хире-шаа-биле сайгарары.

			Кол маадырның иштики делегейин ажыдарыңга детальдарның, бойдус чуру-малының салдарын тодарадып билири
Класстан дашкаар номчулга	Ооржак Л. Х. «Өңнүг кижиги»	1	Чечен чугааның темазын болгаш идеязын тодарадыры. Мөзү-шынар болгаш ниитилелде социал теманы чырыдарыңга чогаалдың онзагай талаларын илередип билири. Монолог чугааның, портрет, деталь болгаш дылының уран чурумалдыг аргаларының чогаалда ханы, философчу утканы илередиринге салдарын билири. Ава болгаш ажы-төл темазын, кижилер аразында харылзааларны көргүскенинин кижизидикчи салдарын сайгарып билири
Поэзия	Ховалыг А. Х-О. «Үш үне»	1	Шүлүктүң адының символиктиг утказын сайгарып билири. Чогаалда авторнуң туружун: төрөөн черинге, чонунга база ие дылыңга ынакшылын илередип билири
Класстан дашкаар номчулга	Гамзатов Р.Г. «Дыл»	1	Расул Гамзатовтуң «Мой Дагестан» деп ному-биле таныжары. Шүлүктүң тема болгаш идеязын тодарадып билири. Дылдың чурумалдыг аргаларының чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын сайгарып билири
Катаптаашкын	Түңнел кичээл. СТМ (сагынгырлар, тывынгырлар маргылдаазы)	1	Аудио болгаш видео хевирлерде чогаалдарны сонуургап, дыңнап, сайгарып билер. Чыл дургузунда өөрөнгөн билиин камгалап билири. Катаптаашкын, янзы-бүрү үндезиннерден видео-материалдар көөрү. Бодунуң чогаадыкчы, улус-биле харылзажыр болгаш оон-даа өске арга, мергежилин сайзырадып, чөптүг ажыглап билири. Бодунуң болгаш эштериниң билиин үнелеп билири. Чогаал номчуурунга сонуургалды. Интернет четкизинде медээ-лерин сонуургаары: URL: http://tuvancenter.com/o-nas/
Шупту:		68 ч.	

